

**КРИТЕРІЇ УСПІШНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧА:
ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Розглядаються актуальні питання психологічного забезпечення діяльності державного обвинувача, викладені напрямки наукових досліджень психологічного змісту успішної професійної діяльності працівників прокуратури.

Ключові слова: державний обвинувач, професіограма, пізнавальна діяльність, комунікативна діяльність, організаційна діяльність, психологічне забезпечення.

Постановка проблеми. У кримінально-процесуальному законодавстві України закріплена визначальна роль прокурора в кримінальному переслідуванні, що вимагає суттєвого зростання якості підтримки державного обвинувачення та укріплення корпусу державних обвинувачів. Одним з головних принципів національної судової системи є змагальність сторін процесу, а тягар доказування вини підсудного покладено виключно на сторону обвинувачення. У результаті діяльність прокурора в процесі судового розгляду справи є надзвичайно складною з психологічної точки зору, оскільки вона характеризується високою емоційною напруженістю та інтенсивною розумовою активністю.

Ступінь наукової розробки проблеми. Діяльність прокурора щодо підтримки державного обвинувачення та психологічні особливості такої діяльності досліджувалась низкою вітчизняних дослідників: Л. Казміренко, В. Коновалова, М. Костицький, М. Коченов, В. Кошинець, Й. Кудрявцев, В. Марчак, В. Нагаєв, В. Нор, Т. Сахнова, О. Сітковська, М. Строгович, В. Шепітько та інших. Утім, у сучасній юридичній літературі недостатньо вивчені психологічні особливості успішної діяльності державного обвинувача, що й обґрунтовує **актуальність нашого дослідження**.

Тому **мета** нашої статті полягає у вивченні психологічних особливостей особистості державного обвинувача як головний фактор підвищення успішності його діяльності.

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність працівників прокуратури є складною і багатогранною, їх основні завдання, напрями діяльності та службові обов'язки визначаються функціями органів прокуратури, що задекларовані в Конституції України (ст. 121) та в Законі України «Про прокуратуру». Прокурор, підтримуючи перед судом державне обвинувачення, представляє докази, бере участь в їхньому дослідженні (ст. 264 КПК України), формує модель подій та подає свої умовиводи суду щодо засто-

сування кримінального закону та міри покарання відносно підсудного, сприяє встановленню об'єктивної істини по кримінальній справі.

Професійну діяльність державний обвинувач здійснює, як правило, в складних, конфліктних умовах, при значному фізичному та психічному навантаженні. Повсякденне виконання службових завдань переважно пов'язане з людським фактором, тобто з потребами, прагненнями, бажаннями, відчуттями та індивідуальними особливостями громадян. Щоб ефективно виконувати службові обов'язки, професійно успішний прокурор повинен бути емоційно стійким, працездатним, мати розвинені вольові якості.

Одне з перших системних досліджень діяльності прокурора у сучасній юридичній психології належить В.Л. Васильєву. Науковцем розроблена професіограма державного обвинувача, яка складалася з таких системних блоків: комунікативна сторона діяльності; конструктивна (реконструктивна) сторона діяльності; організаційна сторона діяльності; соціальна сторона діяльності.

В.Л. Васильєв вважає, що найголовнішою стороною діяльності державного обвинувача є комунікативна сторона, яка характеризується ораторськими здібностями, вмінням полемізувати, високою культурою мови. Конструктивною стороною професійної майстерності державного обвинувача є вміння не тільки відтворювати події злочину на підставі матеріалів справи, але й передбачати судову перспективу кримінальної справи. Організаційна діяльність державного обвинувача концентрується переважно на вмінні мобілізувати себе в процесі підготовки до судового процесу, забезпечити психологічну та технічну готовність до розгляду багатоепізодних і багатотомних справ. Характер соціальної сторони діяльності державного обвинувача доповнюється публічністю його ролі, наочним уособленням у собі важливої державної функції кримінального переслідування.

Якісне продовження професіографічних досліджень прокурорської діяльності представлено в працях М.В. Кроза та В.В. Романова. На підставі комплексного вивчення діяльності органів прокуратури науковці розробили факторну модель професіограми працівників цього відомства. Учені дійшли висновку, що професійна діяльність прокурорів, слідчих і суддів має подібну у психологічному плані структуру та зміст, висуває аналогічні вимоги до психічних властивостей та якостей професійно успішних виконавців. Це дозволило науковцям збудувати узагальнену групову професіограму: пізнавально-прогностична (когнітивна) підструктура діяльності; комунікативна підструктура правоохоронної діяльності; організаційно-управлінська підструктура діяльності; виховна підструктура правоохоронної діяльності [8].

Порівняння професіограм В.Л. Васильєва та Кроза-Романова, свідчить що модель Васильєва більш сконцентрована на специфіці прокурор-

ської діяльності та поза увагою залишає особистісні якості державних обвинувачів, а модель Кроза-Романова фактично ігнорує відмітні риси діяльності суб'єктів кримінального переслідування, але містить змістовний, вичерпний перелік необхідних для успішної професійної діяльності якостей працівника правоохоронних органів. Практична цінність моделі Кроза-Романова полягає в тому, що вона пропонує апробовані психологічні методики та є готовим інструментом оцінки відповідності суб'єкта вимогам професії.

Наведені вище психологічні характеристики діяльності прокурора у процесі розгляду справи у суді та підтримання норм державного обвинувачення дозволяють автору розробити професіограму працівників прокуратури. Наведемо у таблиці 1 ключові особливості професійної діяльності прокурора з підтримки державного обвинувачення у суді, виділяючи особливості діяльності та відповідні їм професійно-психологічні фактори.

Таблиця 1

Професіограма діяльності прокурора з підтримання державного обвинувачення

№	Особливості діяльності працівника прокуратури щодо підтримання державного обвинувачення	Основні фактори професійної діяльності та якості особистості, що відповідають їм
1	Правова регламентація (нормативність) професійної поведінки	<p>Фактор соціалізації особистості</p> <p>Позитивні якості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - високий рівень правосвідомості та соціальної відповідальності; - чесність, громадянська мужність, моральність; - принциповість, непримиренність у боротьбі з порушенням законності; - обов'язковість, доброзичливість, старанність, дисциплінованість; - домінування соціально значимих мотивів у сфері професійної діяльності. <p>Негативні якості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - негативне моральне обличчя, нечесність, зловживання алкоголем; - безвідповідальне ставлення до виконання службових обов'язків, недисциплінованість.
2	Владний характер професійних повноважень	<p>Фактор соціалізації особистості</p> <p>Позитивні якості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розвинутий інтелект; гнучке, творче мислення; здатність до всебічного, глибокого аналізу та прогнозування; вміння виділяти головне; - наполегливість, принциповість у відстоюванні прийнятих рішень; - здатність узяти на себе та нести відповідальність за прийняті особисті рішення; - емоційна рівновага, адекватна оцінка, повага до особистості. <p>Негативні якості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - посередні інтелектуальні здібності; - недостатньо розвинуті вольові якості;

№	Особливості діяльності працівника прокуратури щодо підтримання державного обвинувачення	Основні фактори професійної діяльності та якості особистості, що відповідають їм
		- емоційна нестійкість, завищена самооцінка, владолюбство, зверхнє ставлення до людей.
3	Екстремальний характер правоохоронної діяльності	<p>Фактор нервово-психічної стійкості</p> <p>Позитивні якості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - стійкість до перевантажень, висока працездатність; - нервово-психічна стійкість до стресу; - високий рівень самоконтролю над своїми емоціями, настроєм, статичний тип реагування у критичних або конфліктних ситуаціях,; - розвинуті адаптивні якості нервової системи (сила, рівновага, рухливість, активність, чутливість, динамічність, лабільність, пластичність нервових процесів). <p>Негативні якості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - низький поріг стійкості до стресу, підвищене емоційне напруження; - надмірна агресивність, імпульсивність учинків; - невротичні симптоми, швидке виснаження нервових процесів, психопатичні якості характеру.
4	Нестандартний та творчий характер професійної діяльності	<p>Фактор пізнавальної активності, продуктивності мислення</p> <p>Позитивні риси:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розвинутий інтелект, широта світогляду та ерудиції; - творче мислення, розумова працездатність, кмітливості; - аналітичний склад розуму, прогностичні здібності; - активність і рухливість пізнавальних процесів (сприйняття, уява, увага, мислення, пам'ять); - розвинута інтуїція, здатність до абстрагування, рефлексії. <p>Негативні якості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - низька розумова працездатність, знижена пізнавальна активність; - низькі інтелект та ерудиція, нерозвинута уява; - слабка пам'ять.
5	Процесуальна самостійність і персональна відповідальність	<p>Фактор соціальної зрілості</p> <p>Позитивні якості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - нервово-психічна й емоційно-вольова стійкість; - розвинений інтелект, творче мислення, прогностичні здібності; - сміливість, рішучість, здатність брати на себе відповідальність, впевненість у собі, наполегливість при високому рівні самокритичності, адекватна самооцінка; - стійка мотивація на досягнення успіху. <p>Негативні якості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - нервово-психічна, емоційна нестійкість; - слабкий інтелект, низька ерудиція, занижена пізнавальна активність; - підвищена тривожність, недовірливість, недостатньо розвинені вольові якості; - відсутність мотивації на досягнення успіхів у роботі.

Проведений психографічний аналіз діяльності працівників прокуратури дозволив нам сформулювати 5 таких основних факторів професійної придатності, що містять комплекси професійно-значимих психологічних якостей: соціальна (професійна) адаптація напряму пов'язана з високим рівнем соціалізації особистості, нормативністю поведінки працівника прокуратури; нервово-психічна (емоційна) стійкість особистості; пізнавальна (когнітивна) активність і продуктивність мислення; комунікативна компетентність працівника прокуратури; організаторські здібності.

Важливо підкреслити, що діяльність державного обвинувача відбувається в умовах негативного ставлення до нього зі сторони інших учасників судового процесу. Діяльність прокурора оцінюється ними особливо прискіпливо і часто піддається публічному та моральному осуду. Під час дослідження доказів і проведення допитів у судовому засіданні прокурору повинен бути об'єктивним і мати почуття міри, внутрішнього такту. Особливо важливо державним обвинувачам дотримуватись етичних правил, виробити певні етичні критерії та межі допустимого.

У ході вивчення структури професійної діяльності учасників судового процесу автор пропонує таку психологічну модель професійної діяльності державного обвинувача, яка містить 5 основних компонентів (раціональна, поведінкова, мотиваційна, емоційна, інтеграційна) та базується на ключових стадіях судового процесу. Незважаючи на те, що інтереси беручих участь у суді юристів різні, втім їх діяльність підпорядковується загальній психологічній логіці розгортання судового процесу та базується на необхідності забезпечення законності. Отже, запропонована психологічна модель може бути використана не тільки для оцінки якостей прокурора, а й інших суб'єктів доказування та судового процесу.

Проблема підвищення успішності державного обвинувача потребує виділення достатнього мінімуму професійно важливих характеристик, що визначають якість діяльності прокурора на різних стадіях судового процесу.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє нам стверджувати, що для успішних державних обвинувачів характерний високий рівень емоційної та нервово-психічної стійкості, який забезпечує успішність їх діяльності в екстремальних умовах. Прокурора з високим рівнем успішності у професійній діяльності характеризує належний рівень інтелекту. Комунікативний блок моделі базується на контактності державно-

го обвинувача з різними учасниками судового процесу. Успішні прокурори відрізняються ризиками доміантності у спілкуванні, прагненням до самовираження та збереження своєї індивідуальності в міжособистісних взаєминах. Блок активності успішних прокурорів проявляється у сміливості та наполегливості. Державним обвинувачам також властиві риси стриманості, високий самоконтроль і нормативність поведінки, врівноваженість і відкритість.

Основою успішної діяльності прокурора в процесі розгляду кримінальних справ у суді є гармонійне й оптимальне поєднання протилежних психологічних якостей, що дозволяє гнучко й адекватно розбудовувати свою діяльність і досягати на цій підставі професійної успішності.

Список літератури

1. Анушкевич В. І. Роль саморегуляції в успішності професійної діяльності прокурорів / В. І. Анушкевич. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата психологічних наук : 19.00.06. – юридична психологія. – Х., 2008. – 18 с.
2. Васильев В. Л. Юридическая психология / В. Л. Васильев. – М. : Юрид.лит., 1991. – 464 с.
3. Еникеев М. И. Основы общей и юридической психологии: Учебник М. И. Еникеев. – М. : Юристь, 1996. – 631 с.
4. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції : вибрані наукові праці / М. В. Костицький. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.
5. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві: монографія / В. Я. Марчак. – Чернівці: Рута, 2005. – 152 с.
6. Марчак В.Я. Обмежена осудність: психолого-правовий зміст : Монографія / В.Я. Марчак. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 400 с.
7. Психологія судового розгляду кримінальних справ : Монографія / М. В. Костицький, В. Я. Марчак, О. К. Черновський, А. В. Федіна. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 400 с.
8. Романов В.В. Психологическая оценка при профессиональном отборе кадров для прокуратуры (современное состояние и перспективы) / В. В. Романов, М. В. Кроз // Вопросы психологии. – № 3. – 1994. – С. 95.

Стаття надійшла до редколегії 24 листопада 2011 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії М.К. Якимчуком.

O.V. Semenko

Criteria of successful activity the state accused: psychological aspect

Summary

Article is devoted to pressing questions of psychological maintenance of activity of the state accused. Directions of scientific researchesa psychological content of successful professional work of workers of prosecutor's office are stated.

Keywords: the state accused, professiogram, cognitive activity, communicative activity, organizational activity, psychological maintenance.

O.V. Семенко

Критерии успешности деятельности государственного обвинителя: психологический аспект

Аннотация

Рассматриваются актуальные вопросы психологического обеспечения деятельности государственного обвинителя, изложены направления научных исследований психологического содержания успешной профессиональной деятельности работников прокуратуры.

Ключевые слова: государственный обвинитель, профессиограмма, познавательная деятельность, коммуникативная деятельность, организационная деятельность, психологическое обеспечение.